

УДК 371.134:378.1

DOI: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-2

Н.П. ВОЛКОВА,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

О.В. ЛЕБІДЬ,

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджено проблему формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки. Ціннісне ставлення до професійної діяльності розглядається як компонент ціннісно-змістової сфери особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери, що позитивно відбиває його систему цінностей професійних знань. Структуру ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності подано в єдності когнітивно-оцінного, мотиваційного, діяльнісно-перетворювального й рефлексивного компонентів. Відповідно до виокремлених компонентів визначено показники і рівні їх сформованості (стійкий комунікативно-рефлексивний, ситуативний професійно орієнтований, інертний предметно-практичний). Процес формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки розглядаємо як процес, основними напрямками якого є: виокремлення зі змісту професійно спрямованої інформації; моделювання студентами власних оцінних суджень; забезпечення пізнавальної активності студентів й формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності; актуалізація особистісних цінностей студентів; активне залучення студентів до науково-дослідної роботи; включення студентів у різноманітну практичну діяльність з реалізації професійних ініціатив у співробітництві з партнерами ЗВО, стейкхолдерами та роботодавцями; створення позитивного емоційного фону освітнього процесу, підтримки студентів, звернення викладача до педагогічної фасилітації. Дослідження проводилось упродовж 2020–2022 рр. на базі ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля». Було залучено 97 майбутніх бакалаврів з психології і соціальної роботи. Експериментальне дослідження підтвердило, що презентоване розмаїття напрямів, засобів формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності дозволяє «запустити» в студентів внутрішні механізми саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення у різновидах професійної діяльності, усвідомити необхідність особистісної перебудови, власну відповідальність за якість професійного зростання.

Ключові слова: ціннісне ставлення, майбутні фахівці соціономічної сфери, експериментальне дослідження, формування.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена пріоритетністю компетентнісного підходу у вищій освіті, який передбачає не лише опанування майбутнім фахівцем важливих професійних знань, необхідність набуття професійних вмінь та навичок, а й наявність розвинутої системи ціннісних ставлень особистості. Саме цінності надають компетентності осмисленості, означають, заради чого людина діє, дозволяючи спрогнозувати її вчинки, шлях, вибір.

Складні й буремні часи, які наразі переживає Україна, загострення соціальної та соціально-психологічної напруги в суспільстві пригнічують вітчизняну молодь, породжують у ній невіру в краще майбутнє, спричиняють негативізм і байдужість, нівелюючи прагнення до творчості, професійного й особистісного зростання. Усі ці проблеми змушують викладачів закладів вищої освіти швидко реагувати, винаходити напрями й засоби формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців, зокрема фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності, і впроваджувати їх в практику (під фахівцями соціономічної сфери розуміємо психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи, які безпосередньо реалізують соціальну політику, надаючи клієнтам соціальні послуги та під час виконання професійних функцій здійснюють «допомагаючу діяльність»). Виникає питання, чому розмаїття? Переконані, що кожен із обраних напрямів, засобів формування по-різному сприймається майбутніми фахівцями, знаходячи або ні відгук в їхніх душах.

Аналіз останніх досліджень. Категорію «ставлення» найбільш повно обґрунтовано в працях О. Бодальова [А.А. Бодалев, 1995], А. Кир'якової [А.В. Кирьякова, 2000], І. Кобиляцького і Л. Рувінського [Л.И. Рувинский, И.И. Кобыляцкий, 1985], А. Лазурського [А.Ф. Лазурский, 2001], В. М'ясищева [В.Н. Мясищев, 1995] та ін. Автори характеризують ставлення людини як потенціал її психічної реакції у зв'язку з будь-яким предметом, процесом чи фактором дійсності; систему індивідуальних, вибіркокових, свідомих, активних зв'язків особистості з діяльністю або окремими її аспектами; переживання людиною потреби у будь чому. Важливим є те, що ставлення («ідея, що заряджена емоцією») спонукає до певного типу дій; виявляється в діях, вчинках, діяльності людини, а його показником є особливості сприйняття дійсності, характер переживань та поведінкових реакцій особистості на зовнішні впливи. Ціннісне ставлення відбивається у світогляді, переконаннях, рефлексивних рисах, діях особистості, воно виступає свідомим компонентом структури особистості і сприяє творчому оволодінню світом. Імпонує погляд Л. Рувінського й І. Кобиляцького, що ставлення можна вважати ціннісним, якщо «свідомо виражений об'єкт, на якого ставлення спрямоване, є об'єктивною суспільною цінністю та якщо в своїх емоційно-інтелектуальних реакціях на даний об'єкт особистість надає йому позитивну оцінку» Л. Рувінського [Л.И. Рувинский, И.И. Кобыляцкий, 1985]. Будучи ціннісним еталоном життєдіяльності людини, ціннісні ставлення виконують роль внутрішніх механізмів регуляції поведінки, спрямовують й коригують процес цілепокладання; поглиблюючись (за сприятливих умов), переходять у ціннісні орієнтації, а ціннісні орієнтації можуть стати переконаннями особистості і характеризувати її спрямованість [А.В. Кирьякова, 2000].

Щодо ціннісного ставлення до професійної діяльності, то воно як інтегральна якість фахівця, відображає його внутрішню позицію, яка слугує орієнтиром його соціальної та професійної активності; завдяки рефлексії переходить в актуальний стан відтворення набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності [В. Возна, 2015]. Дане питання досліджували В. Возна [В. Возна, 2015], О. Донцов [А.И. Донцов, 1974], В. Огнев'юк [В.О. Огнев'юк, 2003], В. Партола, Н. Смолянчук, Т. Собченко [В.В. Партола, Н.М. Смолянчук, Т.М. Собченко, 2020], О. Соколенко [О.И. Соколенко, 2008], Г. Тимошук [Г.В. Тимошук, 2014] та ін.

Незважаючи на численність досліджень, на наш погляд, дане питання на сьогодні набуло особливої пріоритетності, а тому потребує подальшого вивчення.

Формулювання мети. Мета статті полягає в розкритті феномена «ціннісне ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності», презентації нових акцентів здійснення його формування в освітньому процесі закладу вищої освіти та отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Перш за все акцентуємо увагу на самому понятті. Визначаємо ціннісне ставлення до професійної діяльності як компонент ціннісно-змістової сфери особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери, що позитивно відображає його систему цінностей професійних знань і визначає цілеспрямовану діяльність щодо їх освоєння, розуміння необхідності пізнання самого себе як фахівця (своїх переваг і недоліків), усвідомлення етичних норм і правил взаємодії засобами комунікації, здійснення експертизи власних професійних дій і прийнятих рішень. Воно відображає внутрішню позицію майбутнього фахівця соціономічної сфери і є орієнтиром його соціальної та професійної активності; є мотиваційно-регуляторним факто-

ром формування гуманістичних професійних цінностей, які забезпечують адекватне самовизначення особистості у сфері стосунків між людьми й у тому випадку, якщо вони спрямовані на усвідомлення людини як найвищої цінності. Сформоване в освітньому процесі ЗВО ціннісне ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності, тобто глибока осмислена активна позиція є одним із засобів становлення їх професійно-ціннісної свідомості, відповідальності за своє життя, досягнення успіху у професійній діяльності.

Щодо структурних компонентів ціннісного ставлення, то дослідники потрактовують їх по-різному. На думку О. Донцова, внутрішня структура ціннісного ставлення є двокомпонентна і включає в себе: власне ціннісну, змістову сторону – ціннісні еталони як основу орієнтації поведінки; динамічну, активаційну сторону – форми, ступінь і сферу активності суб'єкта, опосередковані цими еталонами [А.И. Донцов, 1974, с. 67].

Г. Тимошук виокремлює такі компоненти ціннісного ставлення майбутніх фахівців: 1) емоційний як усвідомлення на емоційному рівні значущості професійної діяльності, прояв фундаментальних емоцій (інтересу, радості, подиву, страху, сорому, гніву) стосовно її результату, способів і методів оволодіння, перевага у всьому комплексі виявлених емоцій позитивних (інтерес, радість), забезпечення емоційної домінанти особистісного розвитку у професійній діяльності та фаховій підготовці; вияв професійної та морально-духовної саморегуляції; 2) когнітивний (оцінний) як сукупність знань та уявлень про цінності професійної діяльності, морально-етичні норми, усвідомлення їх значущості у процесі виконання професійних завдань. До його складу входять також судження оцінного характеру, на основі яких формуються уявлення про зміст економічної поведінки; 3) діяльнісний як комплекс гностичних, комунікативних, конструктивних, рефлексивних умінь, що дозволяють оцінити, обрати, перетворити професійні цінності в особистісно значущі та засвоїти їх, продукувати на основі уявлень про процес професійного функціонування ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності [Г.В. Тимошук, 2014].

В. Партола, Н. Смолянук, Т. Собченко розглядають досліджуваний феномен як системне поєднання таких компонентів: 1) змістового, що передбачає відшукування майбутнім фахівцем персонального сенсу в кожному фрагменті засвоєного навчального матеріалу; 2) когнітивного, який забезпечує засвоєння суб'єктом навчання майбутніх професійних обов'язків, орієнтуючи його на глибоке оволодіння фаховими знаннями; 3) емоційно-оцінювального, пов'язаного з відчуттям особистістю позитивних емоцій, морального задоволення від процесу вивчення фахових дисциплін та успішних результатів свого професійного розвитку; 4) діялісно-вольового, що спонукає молоду людину до вияву активних вольових зусиль у своєму професійному вдосконаленні, засвоєнні необхідних для майбутньої педагогічної роботи вмінь і навичок [В.В. Партола, Н.М. Смолянук, Т.М. Собченко, 2020].

Спираючись на погляди науковців, розглядаємо структуру *ціннісного ставлення* майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності в єдності когнітивно-оцінного, мотиваційного, діялісно-перетворювального й рефлексивного компонентів. Відповідно до виокремлених компонентів ціннісного ставлення визначено показники і рівні їх сформованості (стійкий комунікативно-рефлексивний, ситуативний професійно орієнтований, інертний предметно-практичний) (табл. 1).

Визначившись із сутністю й структурно-критеріальним складом провідного поняття, вбачали за необхідне окреслити головні напрями формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки, на які варто зважати науково-педагогічним працівникам. Ураховували погляди науковців про те, що ціннісне ставлення «формується у процесі навчально-пізнавальної, практико-орієнтованої діяльності та інтегрує результати пізнання, прийняття людиною специфіки обраної професійної діяльності як засобу самоактуалізації та саморозвитку, емоційно-особистісну оцінку її соціальної значущості, а також форми поведінкових реакцій у ситуації вирішення професійно значущих завдань» [Т.М. Пилипишко, 2010]; завдяки рефлексії переходить в актуальний стан відтворення набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності [Г.В. Тимошук, 2014].

Таблиця 1

Рівні, показники, структурні компоненти ціннісного ставлення студентів до професійної діяльності

Компонент	Показники	Рівень сформованості
Когнітивно-оцінний	Сформовано стійкі погляди й міцні, глибокі й дієві знання щодо професійної діяльності, завжди активно збагачує знання з професійних дисциплін	Комунікативно орієнтований
	Сформовано погляди й міцні знання щодо професійної діяльності, збагачує знання з професійних дисциплін залежно від ситуацій	Ситуативний
	Погляди на професійну діяльність, як апріорі, яким користується кожен, навіть спеціально не навчаючись; має емпірично сформовані знання, епізодично активний у збагаченні знань з професійних дисциплін	Інертний
Мотиваційний	Яскраво виражено інтерес до оволодіння професійною діяльністю, бачить у цьому сенс свого навчання у ЗВО, має бажання й потребу у постійній самоосвіті та самовдосконаленні	Саморозвитку, перевірки своїх здібностей і можливостей
	Виражено інтерес до оволодіння професійною діяльністю, потребує спонукань до самоосвіти	Професійної спрямованості, процесуальності
	Має бажання оволодіти професійною діяльністю, епізодичні потреби у самовдосконаленні, які виникають під впливом обставин, щоб отримати схвалення, заслужити повагу оточуючих	Зовнішнього схвалення, вимушеності
Діяльнісно-перетворювальний	Регулятором свідомості та поведінки завжди є загальнолюдські моральні принципи і норми, людяність, повага до людської гідності, справедливості, толерантності, відповідальності	Комунікативно орієнтований
	Залежно від ситуації виявляє різне ставлення (систему цінностей, мотивів, переконань) до оцінки професійно спрямованих ситуацій	Ситуативний
	Керується псевдоцінностями (власного благополуччя, невтручання) під час вирішення професійно спрямованих проблем	Підконтрольний
Комунікативно-рефлексивний	Сформоване ставлення до професійної діяльності як цінності, переконаність у її необмежених можливостях, немінучих змінах у власних поглядах, переконаннях через збагачення особистісного професійного досвіду	Комунікативно-рефлексивний
	Сформоване позитивне ставлення до професійної діяльності, переконаність щодо можливих змін у власних поглядах, переконаннях, якщо обраною професією стане та, якої він навчається	Ситуативний професійно орієнтований
	Сформоване байдуже ставлення до цінності знань професійної діяльності, небачення особистісних перспектив їх застосування, можливих власних перетворень	Предметно-практичний

Процес формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки розглядаємо як процес особистісний, що реалізується на ціннісно-змістовому, емоційно-моральному рівнях, основними напрямами якого є:

– виокремлення зі змісту професійно спрямованої інформації (послугувалися слухними поглядами Ю. Пассова, що «зміст ... має представляти, відображати зв'язки і стосунки предметів, явищ об'єктивної дійсності й містити погляд того, хто говорить, його оцін-

ку, ставлення до предметних зв'язків зовнішнього світу, бути емоційно забарвленим через призму особистості студента» [Е.І. Пассов, 1991, с. 185], яка презентується викладачами під час вивчення фахових навчальних дисциплін, *особистісного знання* (особистісно значуще для здійснення плідної соціально значущої професійної діяльності). Зазначене є актуальним через те, що процес накопичення інформації є можливим лише у сфері особистісного знання (майбутні фахівці мають володіти здатністю до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел; генерування нових ідей, а отже, здійснення креативної діяльності, що найбільш повно реалізується на фундаменті особистісно значущого знання), *надання знанням особистісного сенсу* забезпечує становлення *системи особистісних сенсів студентів*. Зважаючи на зазначене, констатуємо, що майбутні фахівці соціономічної сфери мають ставитися до професійно спрямованих знань як до особистої цінності. Зазначене можливе за умови, якщо зміст навчання проєктується як *предмет діяльності студента, передбачаючи перехід від навчальної через квазіпрофесійну до професійної діяльності* (контекстний підхід А. Вербицького);

– *моделювання студентами власних оцінних суджень* шляхом зіставлення наявних знань (досвіду, цінності) з новими ідеями, поглядами, цінностями, з'ясування можливостей їх співіснування. Усвідомлюємо, що «зіставлення «новації» із власним досвідом – процес суперечливий і неоднозначний, своєрідна дискусія, діалог (переважно внутрішній), у результаті якого формується емоційне ставлення до пропонованих знань й первинне їх прийняття або відкидання» [Volkova, Tarnopolsky, Olyinik, 2019]. Згідно з теорією когнітивного дисонансу Л. Фестінгера, основним прагненням людини, яка сприймає нову інформацію, є погодженість, несуперечливість її з наявною інформацією (переконаннями) (через те, що знання, переконання та настанови людини мають властивість об'єднуватися у систему, яка характеризується певною узгодженістю). У випадку «незгоди» виникає «когнітивний дисонанс» як внутрішній конфлікт, що спонукає людину до його подолання. Прагнучи редукувати дисонанс, суб'єкт або змінює, переоцінює «вихідну інформацію», або змінює себе і власну поведінку [Festinger, 1957]. Розуміємо, що дисонанс когнітивних елементів властивий практично всім ситуаціям, які потребують вибору певного варіанта поведінки. Пошук шляхів усунення або згладжування протиріч призводить до зміни установок (настанов), цінностей, поведінки особистості;

– *забезпечення пізнавальної активності студентів й формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності* як «сукупності навчально-професійних цінностей, що формуються в процесі навчання у ЗВО, детермінуючи процес самореалізації особистості у вирішенні творчих завдань, і є способом навчальної діяльності» [О.П. Муковіз, 2010]. Зрозуміло, що ціннісні ставлення, яких набуває студент у процесі діяльності, мають вирішальне значення в його формуванні як особистості. Отже, під час засвоєння професійних знань викладач має заздалегідь спланувати діяльність, яка дозволить студентам екстеріоризувати їх у вигляді відповідних дій і вчинків, збагатити особистий досвід. Стимулами пізнавальної активності є пізнавальний інтерес (внутрішній стимул), заохочення, акцентування на вагомості навчального завдання (мотивація), *послугування сучасними особистісно орієнтованими, інтерактивними й інформаційно-комунікативними технологіями навчання (діалогічно-дискусійні, ігрові, тренінгові, проєктні, кейс-технології, веб-квести, вебінари, воркшопи та ін.)*, створення ситуацій моральних переживань, відчуття успіху в навчанні, взаємного впливу й допомоги, активна позиція викладача, пробудження імпульсу до наслідування, сприяння прояву позитивних емоцій, формування відчуття психологічного комфорту та безпеки, використання викладачем у навчальному процесі життєвого досвіду студентів та ін. (зовнішні стимули) [Волкова, 2017]. Переконані, що професійні знання мають стати для студента основою для здійснення майбутньої професійної діяльності, самореалізації й подальшого самовдосконалення;

– *актуалізація особистісних цінностей студентів* («внутрішній діалог», оцінка професійно спрямованих знань як об'єктивно й суб'єктивно значущих, рефлексія власної системи цінностей у зв'язку із цінностями, які набуваються), ставлення студентів до себе й оточуючих (емоційно-ціннісна складова «Я-концепції»), стрижневими категоріями якого є відповідальність, людяність, повага до людської гідності, справедливість, толерантність. Доцільними є прийоми Л. Кольберга: альтернативні наслідки, заміна ролей, урахування почуттів діючих осіб, використання особистого досвіду студентів, заміна ключового персонажу, «дехто вважає...»;

– *активне залучення студентів до науково-дослідної роботи*, що передбачає впровадження елементів наукових досліджень, елементів творчості в освітній процес (робота в студентських наукових семінарах, гуртках, об'єднаннях; участь в наукових конференціях кафедрального, університетського, регіонального, всеукраїнського, міжнародного рівнів і виступи з доповідями; участь в конкурсах на отримання грантів, в рамках державних, міжвузівських або університетських грантів, які виконуються на кафедрах і в наукових підрозділах університету; участь в олімпіадах з дисциплін, які вивчаються (предметних олімпіадах); робота в студентських науково-інформаційних, перекладацьких, економічних та інших бюро; виконання індивідуальних завдань, проєктів з певної проблеми під керівництвом викладача; публікаційна активність, а також робота зі створення і захисту інтелектуальної власності); *організація діяльності студентів щодо самостійного, творчого засвоєння професійних знань* – пошук засобів досягнення поставлених цілей, використання зарубіжних та вітчизняних джерел інформації, різноманітна комунікативна й рефлексивна діяльність тощо;

– *залучення студентів до різноманітної практичної діяльності з реалізації професійних ініціатив у співробітництві з партнерами ЗВО, стейкхолдерами та роботодавцями*. Зазначене реалізується завдяки створенню єдиної системи наскрізної практичної підготовки студентів. Організація співпраці та співтворчості зі студентами, що забезпечує сприятливий психолого-педагогічний клімат як серед студентів, так і у міжособистісних відносинах з викладачами, фахівцями-практиками, які беруть участь в освітньому процесі (гостюві лекції, тренінги, майстер-класи, вебінари тощо). Зазначене дозволяє майбутнім фахівцям відчувати себе повноправними учасниками освітнього процесу, спонукає до активної самостійної роботи щодо оволодіння професійно значущими знаннями, уміннями, навичками, способами діяльності;

– *створення позитивного емоційного фону освітнього процесу, підтримки студентів, звернення викладача до педагогічної фасилітації*. Засобами формування позитивного емоційного ставлення до занять є: відчуття успіху, задоволення, що виникають у майбутніх фахівців, схвальне ставлення до їх власних оцінок та суджень, підтримка особистісного зростання студента та педагогічний супровід його освітніх досягнень, доброзичливе ставлення, наведення прикладів з власної практики без приховування поразок, невдач і конфліктів, акцентування на необхідності постійної роботи над собою, підтримка впевненості в здібностях і можливостях студентів. Щодо педагогічної фасилітації, то вона передбачає створення такої взаємодії, коли актуалізується індивідуальний досвід учасників, відбувається взаємодія та взаємотрансляція індивідуальних контекстів розуміння навчальної інформації, виникає необхідність і можливість оперативного та індивідуально мотивованого застосування оновленого досвіду, тобто відбувається становлення суб'єктності як стильової характеристики навчальної діяльності; має за мету допомагати студенту в усвідомленні себе як самоцінності, підтримувати його прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, сприяти його особистісному зростанню, розкриттю здібностей, пізнавальних можливостей, актуалізувати ціннісне ставлення до людей, природи, національної культури на основі організації підтримуючого, гуманістичного, діалогічного, суб'єкт-суб'єктного спілкування, атмосфери безумовного прийняття, розуміння та довіри. Отже, можемо визначити такі принципи педагогічної фасилітації: опора на внутрішні ресурси студента, які сприяють самостійному вирішенню проблем і вибудовуванню власної професійної позиції; суб'єктна активність, що розвиває у студентів суб'єктну позицію, здатність ставати відповідальним за свої думки, почуття, поведінку.

Зазначені напрями формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності стали орієнтирами для викладачів всіх фахових навчальних дисциплін.

Тривалість дослідження становила два роки (2020/2022 н.р.). Було залучено 97 майбутніх бакалаврів, які є здобувачами першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Консультавання та корекційно-розвивальна робота» зі спеціальності 053 Психологія та здобувачами першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Психосоціальна допомога та реабілітація» зі спеціальності 231 Соціальна робота і навчаються в Університеті імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро). Вони були поділені на три групи: 2 експериментальні (35 студентів – майбутні психологи та 32 студенти – майбут-

ні соціальні працівники) і контрольна (30 осіб – майбутні психологи, що працювали за традиційною навчальною програмою), а також 8 викладачів кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи, які викладають фахові навчальні дисципліни за зазначеними вище освітніми програмами.

З метою виявлення ефективності зазначених напрямів розроблено діагностичний інструментарій рівня сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Складність виявлення рівня ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності полягала в тому, що наявні у науковій літературі методики вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій виявилися важкопорівнюваними. Тому було обрано адаптовані діагностичні методики, описані Г. Залеським [Г.Е. Залесский, 1994], які дозволяють отримати інформацію:

– про рівень розвитку раціональних прийомів ціннісного орієнтування, за допомогою яких реалізується фактичний й оцінний аналіз професійних ситуацій, вибір цілей професійних дій і способів їх досягнення;

– рівень розвитку когнітивної й ціннісно-змістовної сфер особистості досліджуваних – наявність професійних знань, переконань, цінностей, що мають слугувати основою для формування відносин у системі «викладач – студент»;

– готовність особистості керуватися загальнолюдськими цінностями (досвідом, знаннями) у соціальній, професійній діяльності, уміння протистояти негативному впливу зовнішніх факторів.

Використано такі методи дослідження: *анкетування* (містило запитання на розуміння соціальної, професійної й особистісної значущості професійних знань); *модифіковані діагностичні методики* А. Реана [А.А. Реан, Г.В. Бордовська, 2000, с. 103] (для виявлення мотиваційної основи ціннісного ставлення); *метод залучення студентів у життєві ситуації шляхом систематичної зміни умов однієї і тієї ж задачі* (для вивчення індивідуальних особливостей і рівневих проявів готовності особистості використовувати здобуті переконання, досвід, цінності як регулятори власної професійної свідомості й діяльності); *методи моделювання професійних ситуацій під час вирішення комунікативно-рефлексивних задач* (з метою виявлення ставлень, переконань, ціннісно-сислової основи дій студентів і прийнятих рішень); *аналіз письмових робіт* (для виявлення ступеня розвитку рефлексивних механізмів й індивідуальних особливостей самооцінки студентів). Було обрано шкалу оцінок (1, 2, 3, 4, 5) за кожним компонентом ціннісного ставлення до професійної діяльності. За даною шкалою оцінка 1–2 відповідає низькому рівню; 3 – середньому рівню; 4–5 – високому рівню прояву компонента. Рівень сформованості ціннісного ставлення до професійної діяльності визначався у такий спосіб: якщо сума оцінок за кожний компонент складає 16–20 балів, то це високий рівень (стійкий комунікативно-рефлексивний), 11–15 – середній (ситуативний професійно орієнтований); 4–10 – низький (інертний предметно-практичний).

Результати щодо зміни показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності наведено у табл. 2 і рис. 1–4.

Необхідно зазначити, що в усіх досліджуваних групах відбулася позитивна зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності.

Значні позитивні зміни відзначено у рівні сформованості когнітивно-оцінного компонента. У кожній експериментальній групі зросла кількість студентів на комунікативно-орієнтованому рівні: E_1 (з 22,9 до 25,7%); E_2 (з 21,9 до 34,4%). Звертаємо увагу на зміну в ієрархії мотивів діяльності майбутніх фахівців соціономічної сфери та появу стійкого інтересу до цінностей професійної діяльності. Так, якщо на початку дослідження переважали мотиви зовнішнього схвалення, вимушеності (епізодичні потреби у самовдосконаленні, що виникають під впливом обставин, щоб отримати схвалення, заслужити повагу оточуючих), то підсумкове вимірювання показало наявність позитивних зрушень у мотивації у бік професійної спрямованості (переважна більшість студентів, від 15,6 до 43,8%). Позитивні мотиваційні зрушення надали можливість студентам відчувати задоволення від усвідомлення власного зростання й розвитку, рівня професійної підготовки.

Таблиця 2

Зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності (%)

Рівень сформованості	Група					
	E ₁ (35)		E ₂ (32)		K (30)	
	Етап педагогічного експерименту					
	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.	Конст.	Контр.
Когнітивно-оцінний компонент						
Комунікативно-орієнтований	22,9	25,7	21,9	34,4	20,0	23,3
Ситуативний	42,8	48,6	43,8	43,7	46,7	50,0
Інертний	34,3	25,7	34,3	21,9	33,3	26,7
Мотиваційний компонент						
Саморозвитку, перевірки своїх здібностей і можливостей	20,0	42,9	15,6	43,8	23,3	26,7
Професійної спрямованості, процесуальності	34,3	22,9	43,8	34,4	50,0	53,3
Зовнішнього схвалення, вимушеності	45,7	34,2	40,6	21,8	26,7	20,0
Діяльнісно-перетворювальний компонент						
Комунікативно орієнтований	20,0	40,0	18,7	50,0	20,0	23,3
Ситуативний	37,1	37,1	43,8	34,4	56,7	53,3
Підконтрольний	42,9	22,9	37,5	15,6	23,3	23,4
Комунікативно-рефлексивний компонент						
Комунікативно-рефлексивний	17,1	25,7	18,7	34,4	16,7	16,7
Ситуативний професійно орієнтований	34,3	42,9	37,5	46,9	53,3	56,7
Предметно-практичний	48,6	31,4	43,8	18,8	30,0	26,6

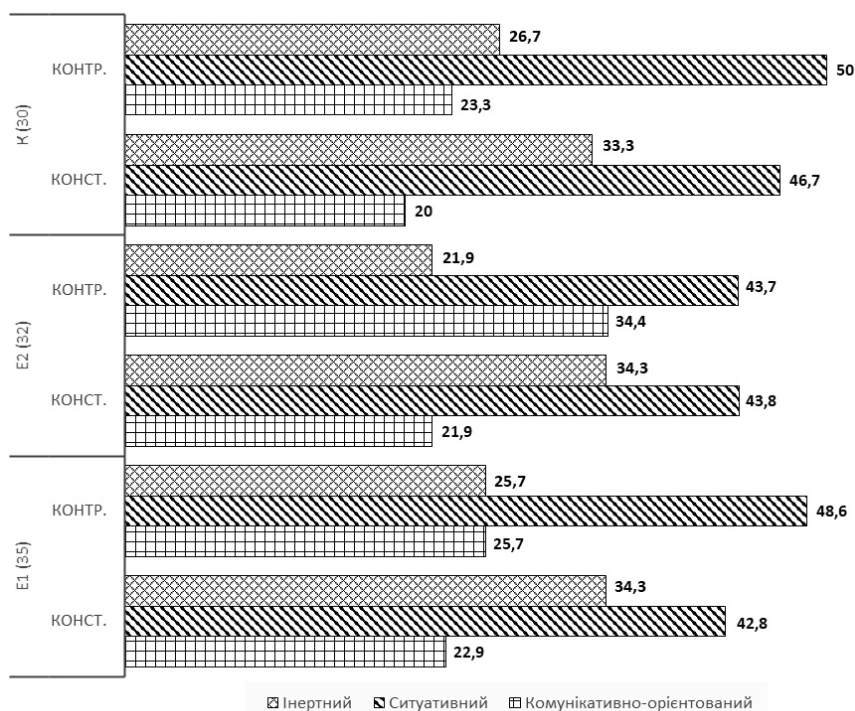

Рис. 1. Зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності за когнітивно-оцінним компонентом (%)

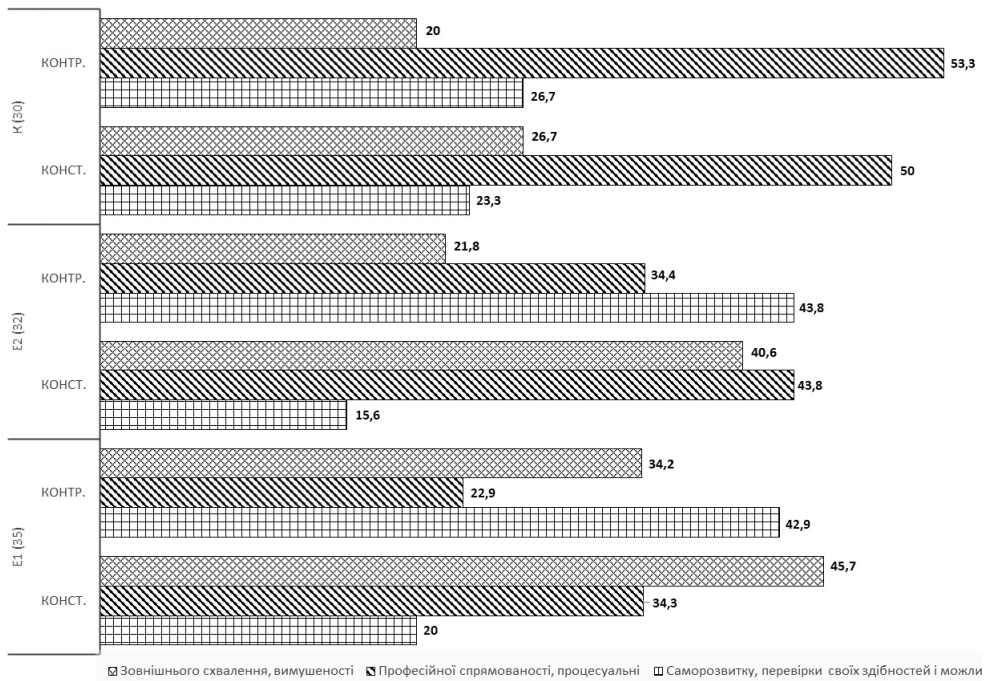

Рис. 2. Зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності за мотиваційним компонентом (%)

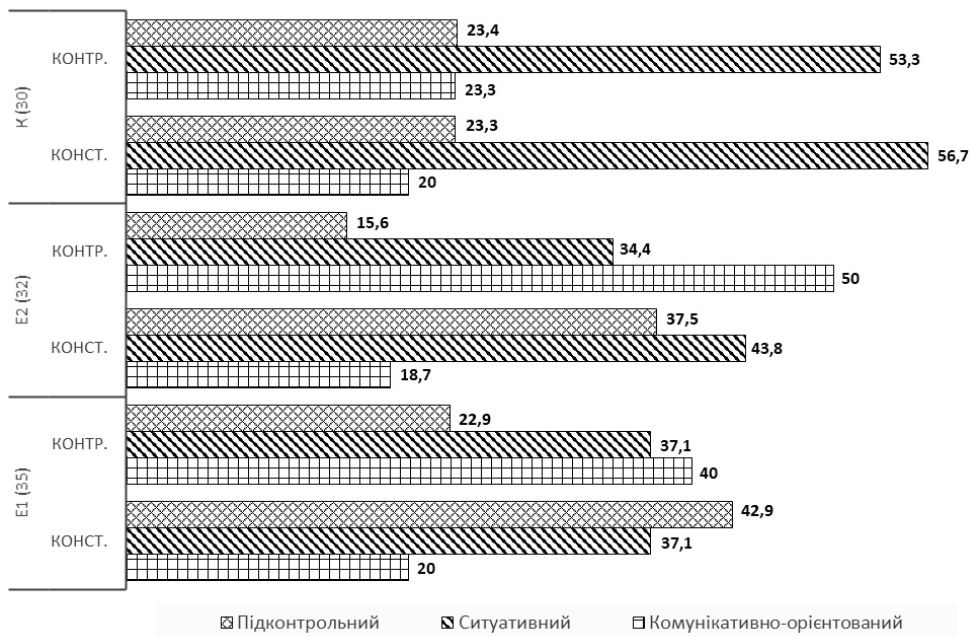

Рис. 3. Зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності за діяльнісно-перетворювальним компонентом (%)

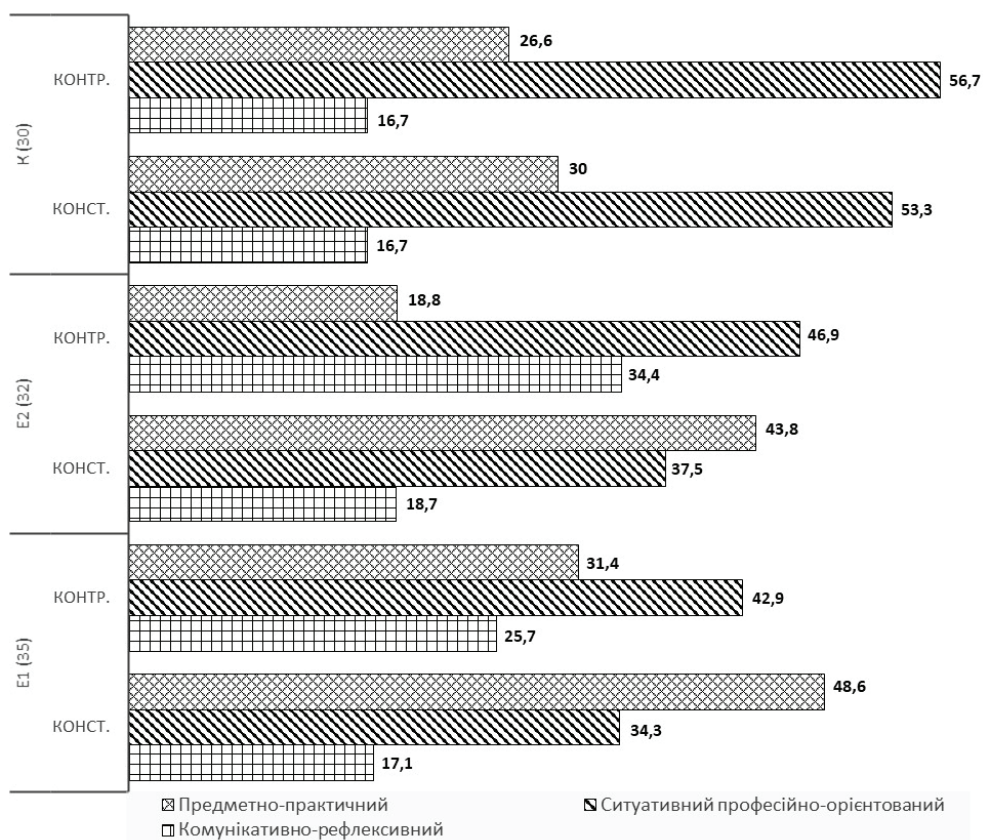

Рис. 4. Зміна показників сформованості у студентів ціннісного ставлення до професійної діяльності за комунікативно-рефлексивним компонентом (%)

Діагностика продемонструвала динаміку показників діяльнісно-перетворювального компонента сформованості в студентів ціннісного ставлення: E_1 (з 20,0 до 40,0%); E_2 (з 18,7 до 50,0%). Помітні позитивні зміни відбулися у рівні сформованості комунікативно-рефлексивного компонента ціннісного ставлення (більшість студентів, від 17,1 до 34,4%), що підтвердило наше припущення, що саме у креативній професійно спрямованій діяльності студенти досягають певного рівня свободи, навчаються самостійно ставити перед собою завдання й шукати можливості власного професійного вдосконалення.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що презентоване розмаїття напрямів, засобів формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності дозволяє «запустити» в студентів внутрішні механізми саморозвитку, самореалізації й самовдосконалення у різновидах професійної діяльності, усвідомити необхідність особистісної перебудови, власну відповідальність за якість професійного зростання.

Проведена дослідницька робота не вичерпує всіх напрямів аналізованої проблеми. Продовження досліджень спрямовано на створення моделі формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійної діяльності у процесі фахової підготовки.

Список використаної літератури

- Бодалев, А.А. (1995). *Личность и общение*. Москва: Междунар. пед. акад.
 Возна, В. (2015). Ціннісне ставлення до професії як чинник професійної гідності майбутніх фахівців творчих професій. *Актуальні проблеми психології*, 11, 291–298.
 Волкова, Н.П. (2017). Засоби стимулювання та мотивації творчої діяльності студентів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*, 1 (13), 161–169.

- Донцов, А.И. (1974). О ценностных отношениях личности. *Педагогика*, 5, 67–72.
- Залесский, Г.Е. (1994). *Психология мировоззрения и убеждений личности*. Москва: МГУ.
- Кирьякова, А.В. (2000). *Реализация ценностного подхода в педагогике школы*. Москва, Оренбург: Изд-во ОрГУ.
- Лазурский, А.Ф. (2001). *Избранные труды по общей психологии: Психология общая и экспериментальная*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Муківіз, О.П. (2010). *Формування вмінь самостійної пізнавальної діяльності у студентів педагогічних ВНЗ засобами інформаційних технологій*. Умань: ПП Жовтий О.О.
- Мясищев, В.Н. (1995). *Психология отношений*. Москва: Изд-во Ин-т практ. психол.
- Огнев'юк, В.О. (2003). *Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку*. Київ: Знання України.
- Пассов, Е.И. (1991). *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению*. Москва: Просвещение.
- Партола, В.В., Смолянчук, Н.М., Собченко, Т.М. (2020). Поняття «ціннісного ставлення» майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*, 21, 165–168.
- Пилипишко, Т.М. (2010). Формування ціннісного ставлення майбутніх учителів до вивчення фахових дисциплін. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 32, 78–82.
- Разбегаева, Л.П. (2001). *Теория и практика гуманитарного образования: ценностно-коммуникативный подход* (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Волгоград.
- Реан, А.А., Бордовская, Н.В. (2000). *Психология и педагогика*. Санкт-Петербург: Питер.
- Рувинский, Л.И., Кобыляцкий, И.И. (1985). *Основы педагогики*. Москва: Просвещение.
- Соколенко, О.І. (2008). *Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я* (Автореф. дис. канд. пед. наук). Луганський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ.
- Тимошук, Г.В. (2014). Сутність і структура ціннісного ставлення майбутніх економістів до професійної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 17, 241–249.
- Festinger, L. (1957). *Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olyinik, I.V. (2019). The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 40 (17), 20.

References

- Bodalev, A.A. (1995). *Lichnost i obshchenie* [Personality and communication]. Moscow, International Pedagogical Academy Publ., 328 p. (In Russian).
- Vozna, V. *Tsinnisne stavlennia do profesii yak chynnyk profesiinoi hidnosti maibutnykh fakhivtsiv tvorchykh profesii* [Value attitude to the profession as a factor of professional dignity of future professionals of creative professions]. *Aktualni problemy psykholohii* [Actual problems of psychology], 2015, no. 11, pp. 291–298. (In Ukrainian).
- Volkova, N.P. Means of stimulation and motivation of students' creative activity. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 2017, no. 1 (13), pp. 161–169. (In Ukrainian).
- Dontsov, A.I. *O tsennostnykh otnosheniakh lichnosti* [On the value relations of the individual]. *Pedagogika* [Pedagogy], 1974, no. 5. pp. 67–72. (In Russian).
- Zalesskiy, G.E. (1994). *Psikhologiya mirovozzreniia i ubezhdenii lichnosti* [Psychology of worldview and beliefs of personality]. Moscow, Moscow State University Publ., 144 p. (In Russian).
- Kiriakova, A.V. (2000). *Realizatsiia tsennostnogo podkhoda v pedagogike shkoly* [Implementation of the value approach in school pedagogy]. Moscow, Orenburg, Orenburg State University, 240 p. (In Russian).
- Lazurskiy, A.F. (2001). *Izbrannye trudy po obshchei psikhologii: Psikhologiya obshchaia i eksperimentalnaia* [Selected Works in General Psychology: General and Experimental Psychology]. Saint Petersburg, Aleteyya Publ., 288 p. (In Russian).
- Mukoviz, O.P. (2010). *Formuvannia vmin samostiinoi piznavalnoi diialnosti u studentiv pedahohichnykh VNZ zasobamy informatsiinykh tekhnolohii* [Formation of self-sufficient learning activity among students of pedagogical higher education institutions using information technologies]. Uman, Zhovtyi O.O. Publ., 180 p. (In Ukrainian).

Myasishchev, V.N. (1995). *Psikhologiya otnoshenii* [Relationship psychology]. Moscow, In-t prakt. psikhol. Publ., 335 p. (In Russian).

Ohneviuk, V.O. (2003). *Osvita v systemi tsinnosti staloho liudskoho rozvytku* [Education in the value system of sustainable human development]. Kyiv, Znannia Ukrainy Publ., 450 p. (In Ukrainian).

Passov, E.I. (1991). *Kommunikativnyi metod obuchenii inoiazychnomu govoreniu* [Communicative method of teaching foreign language speaking]. Moscow, Prosveshcheniye Publ., 223 p. (In Russian).

Partola, V.V., Smolianiuk, N.M., Sobchenko, T.M. *Poniattia "tsinnisnoho stavlennia" maibutnikh pedahohiv do profesiinoi diialnosti* [The concept of "valuable attitude" of future educators to professional activities]. *Innovatsiina pedahohika* [Innovative Pedagogy], 2020, no. 21, pp. 165–168. (In Ukrainian).

Pylypshko, T.M. *Formuvannia tsinnisnoho stavlennia maibutnikh uchyteliv do vvychennia fakhovykh dystsyplin* [Formation of future teachers' value attitude to studying professional courses]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty* [Means of educational and scientific work], 2010, no. 32, pp. 78–82. (In Ukrainian).

Razbegayeva, L.P. (2001). *Teoriia i praktika gumanitarnogo obrazovaniia: tsennostno-kommunikativnyi podkhod. Avtoref. diss. kand. ped. nauk* [Theory and practice of humanitarian education: value-communicative approach. Abstract cand. ped. sci. diss.]. Volgograd, 45 p. (In Russian).

Rean, A.A., Bordovskaya, N.V. (2000). *Psikhologiya i pedagogika* [Psychology and pedagogy]. Saint Petersburg, Piter Publ., 432 p. (In Russian).

Ruvinskiy, L.I., Kobylyatskiy, I.I. (1985). *Osnovy pedagogiki* [Fundamentals of Pedagogy]. Moscow, Prosveshcheniye Publ., 223 p. (In Russian).

Sokolenko, O.I. (2008). *Formuvannia tsinnisnoho stavlennia studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv do svoho zdorovia. Avtoref. diss. kand. ped. nauk* [Formation of value attitude of students of higher pedagogical educational institutions to their health. Abstract cand. ped. sci. diss.]. Luhansk, 20 p. (In Ukrainian).

Tymoshchuk, H.V. *Sutnist i struktura tsinnisnoho stavlennia maibutnikh ekonomistiv do profesiinoi diialnosti* [Essence and structure of value attitude of future economists to professional activity]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka* [Pedagogical education: theory and practice], 2014, no. 17, pp. 241–249. (In Ukrainian).

Festinger, L. (1957). *Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, Stanford University Press Publ.

Volkova, N.P., Tarnopolsky, O.B., Olyinik, I.V. The individual style of speech of teachers from higher education institutions as an indicator of pedagogical professionalism. *Revista Espacios digital*, 2019, no. 40 (17), pp. 20.

FORMATION OF VALUE ATTITUDE OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIONOMIC SPHERE TO PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Volkova Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Innovative Technologies on Pedagogics, Psychology and Social work, Alfred Nobel University, Dnipro
E-mail: npvolkova@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1258-7251

Lebid Olha, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Innovative Technologies on Pedagogics, Psychology and Social work, Alfred Nobel University, Dnipro

E-mail: swan_ov@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6861-105X

DOI: 10.32342/2522-4115-2022-2-24-2

Keywords: value attitude, future specialists of socionomic sphere, experimental research, formation.

The article deals with the problem of forming the value attitude of future socionomic specialists to their professional activity in the process of professional training. The purpose of the article is to define the phenomenon of "the value attitude of future specialists in the socionomic sphere to their professional

activity”, to present new aspects of its formation in the educational process of higher education and the results obtained. The objectives of the study are as follows: 1) to analyze the theoretical foundations of the scientific understanding of the essence of the value attitude to the professional activity; 2) to substantiate the structure of the value attitude of future specialists in the socio-economic sphere to their professional activity; 3) to identify the directions of forming the value attitude of future specialists in the socio-economic sphere to their professional activity in the process of professional training; 4) to experimentally test the effectiveness of the identified directions of forming the value attitude of future specialists in the socio-economic sphere to their professional activity in the process of professional training. The value attitude to the professional activity is considered as a component of the value-content sphere of the personality of the future specialists in the socio-economic sphere, which positively reflects their system of values of professional knowledge. The structure of the value attitude of future socio-economic specialists to their professional activity is presented in the unity of cognitive-evaluative, motivational, activity-transformative and reflective components. In accordance with the identified components, indicators and levels of their formation (stable communicative-reflective, situational profession-oriented, and inert subject practical ones) are determined. We consider the process of forming the value attitude of future specialists in the socio-economic sphere to their professional activity in the process of professional training as a process whose main directions include identifying professionally oriented information from the content; modeling students’ own value judgments; ensuring the cognitive activity of students and forming the skills of independent cognitive activity; actualization of personal values of students; active involvement of students in research work; inclusion of students in various practical activities. The study was conducted in 2020–2022 at Alfred Nobel University. 97 future bachelors in psychology and social work were involved (EG₁ – 35, EG₂ – 32, KG – 30). The following research methods were used: questionnaires, modified diagnostic methods of A. Rean; the method of involving students in life situations by systematically changing the conditions of the same task; methods of modeling professional situations in solving communicative and reflective tasks; and analysis of written tasks. The experimental study confirmed that the presented variety of directions, means of forming the value attitude of future specialists in the socio-economic sphere to their professional activity allows students to “launch” internal mechanisms of self-development, self-realization and self-improvement in various types of professional activities, as well as realize the need for personal restructuring and their own responsibility for the quality of professional growth.

Одержано 23.09.2022.